

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Генрік
СЕНКЕВИЧ

■

QUO VADIS

Роман

Переклад з польської
Віктора Бойка

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2017

Розділ I

Петроній прокинувся лише близько полудня, і, як зазвичай, з відчуттям великої втоми. Напередодні він був у Нерона на бенкеті, що тривав до глибокої ночі. Здоров'я його останнім часом почало підупадати. Він сам говорив, що прокидається ранками з якоюсь задерев'янілістю в тілі й нездатністю зосередитись. Одначе ранкова ванна й розтирання, що його ретельно проробляли добре вишколені раби, пожвалювали рух млявої крові, збуджували, бадьорили, повертали сили, й із елеотезія, останнього відділення лазень, він виходив наче воскреслий — очі блискали дотепністю й веселістю, він знову був молодим, повним життя й таким незрівнянно вишуканим, що сам Отон не міг би з ним зрівнятися, — істинний *arbiter elegantiarum*¹, як називали Петронія.

У громадських лазнях він бував нечасто: хіба що з'явиться котрий-небудь ритор, який викликав захоплення, що про нього йде містом поголос, або коли в ефебіях відбувались особливо цікаві змагання. В садибі у Петронія були свої лазні, котрі Целер, знаменитий товариш Севера, розширив, перебудував і прикрасив із надзвичайним смаком, — сам Нерон визнавав, що вони перевершують імператорські лазні, хоча ті були просторіші й відзначалися незрівнянно більшою пишністю.

І після цього бенкету — на котрому він, коли всіх знудило блазнювання Ватинія, затіяв разом із Нероном, Луканом

¹ арбітр елегантності (лат.).

і Сенеціоном суперечку, чи є в жінки душа, — Петроній прокинувся пізно і, як зазвичай, прийняв ванну. Два могутні бальнеатори вклали його на вкритий білосніжним єгипетським вісоном кипарисовий стіл і руками, намащеними духмяною олією, заходилися розтирати його струнке тіло — й він, заплющивши очі, чекав, коли тепло лаконіка й тепло їхніх рук передасться йому та прожене втому.

Та через якийсь час Петроній заговорив — розплющивши очі, запитав про погоду, потім про геми, що їх обіцяв прислати йому до цього дня ювелір Ідомен для огляду... З'ясувалося, що погода стоїть гарна, з невеликим вітерцем з боку Альбанських гір і що геми не доставлено. Петроній знову заплющив очі й наказав перенести його до тепідарію, але тут із-за завіси виглянув номенклатор і повідомив, що молодий Марк Вініцій, який нещодавно повернувся з Малої Азії, прийшов провідати Петронія.

Петроній розпорядився провести гостя до тепідарію, куди перейшов сам. Вініцій був сином його старшої сестри, що колись вийшла заміж за Марка Вініція, консула при Тиберії. Молодий Марк служив під орудою Корбулона у війні проти парфян і тепер, коли війна завершилася, повернувся до міста. Петроній мав до нього прихильність, навіть симпатію, — Марк був красивим юнаком атлетичної статури, до того ж він умів дотримуватись у розпусті деякої естетичної міри, що Петроній цінував понад усе.

— Вітаю тебе, Петронію! — вигукнув молодик, пружним кроком входячи до тепідарію. — Хай дарують тобі удачу всі боги, а надто Асклепій і Кіприда, — під їхнім подвійним заступництвом тобі не загрожує ніяке зло.

— Ласкаво прошу до Рима, й нехай відпочинок після війни буде для тебе солодким, — відповів Петроній, простягаючи руку між складками м'якого полотна, в яке його загорнули. — Що чути у Вірменії й чи не довелося тобі, перебуваючи в Азії, заглянути у Віфінію?

Петроній був колись намісником Віфінії і правив нею діяльно та справедливо. Це могло видатися неймовірним з характером цього чоловіка, відомого своєю зніженістю та пристрастю до розкоші, — тому він і полюбляв згадувати ті часи як доказ того, чим він міг і зумів би стати, коли б йому заманулося.

— Мені випало побувати в Гераклеї, — сказав Вініцій. — Послав мене туди Корбулон із наказом зібрати підкріплення.

— Ах, Гераклея! Знав я там одну дівчину з Колхіди, за яку віддав би всіх тутешніх розлучених жінок, не виключаючи

Поппеї. Та це давня історія. Краще скажи, як справи там, у парфян. Далєбі, набридло вже слухати про всіх цих Вологезів, Тиридатів, Тигранів, про цих дикунів, що, як каже юний Арулен, у себе вдома ще лазять рачки й тільки перед нами удають із себе людей. Але тепер у Римі багато про них говорять, певно, тому, що про щось інше говорити небезпечно.

— У тій війні справи наші були кепські, і, якби не Корбулон, ми могли б зазнати поразки.

— Корбулон! Присягаюся Вакхом! Так, він істинний бог війни, справжній Марс, великий полководець, та разом з тим запальний, чесний і дурний. Мені він симпатичний, хоча б тому, що Нерон його боїться...

— Корбулон аж ніяк не дурень.

— Можливо, твоя правда, а втім, це не має значення. Дурість, як каже Піррон, зовсім не гірша за мудрість і нічим од неї не відрізняється.

Вініцій заходився розповідати про війну, але коли Петроній заплющив очі, молодик, дивлячись на його втомлене й злегка змарніле обличчя, змінив тему розмови й почав дбайливо розпитувати про здоров'я.

Петроній знову розплющив очі.

Здоров'я!.. Ні, він не почувается здоровим. Звичайно, він ще не дійшов до того, до чого дійшов молодий Сисенна, котрий настільки отупів, що, коли його ранками приносять у лазні, він запитує: «Це я сиджу?» І все ж таки він недужий. Вініцій доручив його заступництву Асклепія та Кіприди. Та він у Асклепія не вірить. Невідомо навіть, чиїм сином був Асклепій — Арсиної чи Короніди, — а якщо не можна з упевненістю назвати матір, що вже говорити про батька! Хто нині може поручитися, що знає навіть власного батька!

Тут Петроній розсміявся, потім продовжував:

— Щоправда, два роки тому я послав до Епідавра три дюжини живих сірих дроздів і чашу золотих монет, але знаєш чому? Я собі сказав так: допоможе чи ні — невідомо, та не зашкодить. Якщо люди ще приносять жертви богам, усі вони, гадаю, міркують так, як я. Всі! За винятком, може, погоничів мулів, які пропонують свої послуги подорожнім біля Капенських воріт. Окрім Асклепія, довелося мені також мати справу з його служителями — асклепіадами, коли минулого року в мене була хвороба сечового міхура. За мене тоді вони здійснювали інкубацію. Я ж бо знав, що вони ошуканці, але теж сказав собі: чим це мені зашкодить! Світ стоїть на обмані, й усе життя — міраж. Душа — теж міраж. Треба все ж мати достат-

ньо розуму, щоб відрізнити міражі приємні від неприємних. Я наказую в моєму гіпокаустерії топити кедровими дровами, посипаними амброю, бо в житті віддаю перевагу ароматам смороду. Що ж до Кіприди, котрій ти мене також доручив, я вже стільки користувався її заступництвом, що в правій нозі кольки почалися. Втім, це богиня добра! Гадаю, тепер і ти — раніше чи пізніше — понесеш білих голубів на її вівтар.

— Ти вгадав, — мовив Вініцій. — Стріли парфян мене не зачепили, зате поранила мене стріла Амура... й зовсім несподівано, за декілька стадій од воріт міста.

— Присягаюся білими колінами Харит! Ти розкажеш мені про це на дозвіллі, — сказав Петроній.

— Я саме прийшов запитати в тебе поради, — заперечив Марк.

Але в цю мить з'явилися епілятори й заходилися біля Петронія, а Марк, скинувши туніку, ввійшов до басейну з теплою водою — Петроній запропонував йому скупатись.

— Ах, я й запитувати не буду, чи тишишся ти взаємним коханням, — сказав Петроній, дивлячись на юне, ніби вирізьблене з мармуру тіло Вініція. — Бачив би тебе Лісіпп, ти був би тепер окрасою воріт Палатинського палацу в образі статуї юного Геркулеса.

Молодик задоволено посміхнувся й почав пірнати в басейні, сильно випліскуючи теплу воду на мозаїку із зображенням Гери, що просить Сон приспати Зевса. Петроній дивився на нього очима художника.

Та коли Марк вийшов із басейну й оддав себе в розпорядження епіляторів, увійшов лектор із футляром, який висів у нього на животі. Із футляра стирчали сувої папірусу.

— Хочеш послухати? — запитав Петроній.

— Якщо твір твій, то із задоволенням! — відповів Вініцій. — А якщо не твій, ліпше поговоримо. Поети ловлять тепер слухачів на кожному розі.

— Ще б пак! Біля кожної базиліки, біля терм, бібліотеки чи книгарні не можна пройти, щоб не зустріти поета, котрий жестикулює, як мавпа. Агриппа, коли приїхав сюди зі Сходу, помилково вважав їх за одержимих. Але такі нині часи. Імператор пише вірші, й усі наслідують його. Не дозволяється лише писати вірші ліпше за імператора, і з цієї причини я трохи побоююся за Лукана... Я ж бо пишу прозою — щоправда, не жалюючи ні самого себе, ні інших. А лектор збирався нам читати «Заповіт» бідолахи Фабриція Веєнтона.

— Чому бідолахи?

— Тому що йому наказали зіграти роль Одиссея й не повертатися до домашнього вогнища без нового розпорядження. Ця «одиссея» виявиться для нього куди менш тяжкою, ніж колись для самого Одиссея, позаяк його дружина не Пенелопа. Словом, я не мусив би тобі говорити, що вчинили безглуздо. Та в нас тут ні про що особливо не замислюються. Книжчина доволі паскудна й нудна, її почали із захопленням читати лише тоді, коли автора вигнали. Тепер же навколо тільки й чути: «Скандал! Скандал!» Можливо, Веєнтон дещо вигадав, але я ж бо знаю місто, знаю наших отців-сенаторів і наших жінок та запевняю тебе, що всі його вигадки тьмяніють перед дійсністю. Ну, ясна річ, кожен в цій книзі щось шукає — себе з острахом, інших із задоволенням. У книгарні Авіруна сотня переписувачів копіюють її під диктовку — успіх забезпечено.

— Твої справи там не описано?

— Є й вони, але тут автор сплехував — насправді я й гірший, і не такий примітивний, яким він мене зобразив. Бачиш, ми тут давно втратили відчуття того, що пристойно і що непристойно; мені самому вже здається, що тут нема різниці, хоча Сенека, Музоній і Тразея вдають, буцім її бачать. Мені на це наплювати! Присягаюся Геркулесом, я говорю, що думаю! Та я все-таки переважаю їх де в чому, я знаю, що потворно і що прекрасно, а цього, приміром, наш міднобородий поет, візник, співак, танцюрист і актор не розуміє.

— Одначе мені жаль Фабриція! Він добрий товариш.

— Його занастало власне кохання. Всі це підозрювали, ніхто не знав достеменно, та він сам не міг стриматись і по секрету розбавкував усім. Історію з Руфином чув?

— Ні.

— Тоді перейдімо до фригідарію, охолонемо трохи, і я тобі все розповім.

Вони перейшли до фригідарію, посеред якого бив фонтан рожевуватої води, наповнюючи все навколо ароматом фіалок. Там, усівшись у встелених шовком нішах, вони заходились насолоджуватися прохолодою. Декілька хвилин обидва мовчали. Вініцій замислено дивився на бронзового фавна, котрий, несучи на плечі німфу, нахилив її голову та пристрасно припадав губами до її вуст.

— Він чинить правильно, — сказав Марк. — Це ліпше, що є в житті.

— Мабуть, що так. Але ти, крім цього, ще любиш війну, яка мені не до душі — бо в шатрах нігті псуються, тріскаються та втрачають рожевий колір. Загалом, у кожного